

Św. Beda Wielebny

BRYTANIA – POŁOŻENIE, JEJ PODBÓJ I NAWRÓCENIE

(Beda Venerabilis, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* I 1-5, CPL 1375)

WSTĘP

Jednym z ostatnich autorów starożytności chrześcijańskiej, pomijanych często w katalogu Ojców Kościoła, jest prezbiter z northumbryjskiego klasztoru w Jarrow, człowiek o niezwykłej erudycji, św. Beda Wielebny (ok. 672-735). Z bogatej jego twórczości literackiej, stosunkowo mało znanej polskiemu czytelnikowi¹, obok pism dydaktycznych, biblijnych, homiletycznych, teologicznych, historycznych, a nawet poetyckich, znana jest najbardziej *Historia gentis Anglorum*, opisująca w pięciu księgach dzieje angielskiego państwa i Kościoła, od czasu podbicia przez Rzymian do 731 r., czyli czasów mu współczesnych. Wszystkie wydarzenia historyczne starał się oznaczać datami, które odnosił zawsze do daty narodzenia Chrystusa, upowszechniając przez to w zasadniczy sposób zapoczątkowaną przez Dionizego Małego erę chrześcijańską w kulturze europejskiej. Wiadomości o tych wydarzeniach czerpał głównie z tradycji i współczesnych sobie źródeł anglosaskich oraz danych przysyłanych mu z Rzymu, jak o tym sam zaznacza². Księga I, z której pochodzą tłumaczone przez nas rozdziały, obejmuje dzieje od podbicia Brytanii przez Cezara do misji św. Augustyna (596). Przekładane zaś po raz pierwszy na język polski rozdziały 1-5 mówią: o położeniu Brytanii i Irlandii, klimacie panującym na wyspach, ich dawnych mieszkańcach, oraz używanych przez nich językach (rozd. 1), o wyprawach Rzymian do Brytanii i jej podbojach – pierwszym pod dowództwem Cezara (rozd. 2) i drugim pod dowództwem Klaudiusza oraz jego wodza Wespazjana, późniejszego cesarza (rozd. 3), którzy na powrót odzyskali podbite uprzednio tereny i pozyskali nowe (wyspy Orkady i Vecta), o domniemanym chrzcie króla Brytów Lucjusza za pontyfikatu papieża Eleutera (ok. 175-189)

¹ Z wielu pism Bedy na język polski w całości zostały przełożone: *Expositio in epistolam Jacobi (Komentarz do Listu Jakuba)*, tłum. D. Sztuk, PSP 67, Warszawa 2013) oraz *Vita S. Cuthberti* (wstęp – tłumaczenie – komentarz B. Tomczyk [pr. mgr.] mps KUL, Lublin 1972). Znakomitą większość fragmentów jego dzieł przełożył zaś A. Bober: *Antologia patrystyczna*, Kraków 1965, 467-472; *Studia i teksty patrystyczne*, Kraków 1967, 74-137; *Millenium. Anglia. Szkocja. Irlandia. Teksty źródłowe do historii Kościoła i patrystyki (w. I-IX)*, Lublin 1991, 47-114; por. W. Stawiszynski, *Bibliografia patrystyczna 1901-2004*, Kraków 2005, 165-170.

² Por. Beda Venerabilis, HE Praef. 2-3, SCh 489, 96-102, tłum. A. Bober, w: tenże, *Millenium*, s. 71-73.

(rozdz. 4), o działalności cesarza Septymiusza Sewera, który umocnił wałem podporządkowaną Rzymianom część Brytanii, oraz jego śmierci (211) w mieście Eboracum (obecnie York) (rozdz. 5).

WYDANIA

- J.P. Migne: Parisiis 1861, PL 95, 23-31.
 A. Holder: Freiburg 1890²: *Baedae Historia Ecclesiastica gentis Anglorum*, s. 8-11.
 C. Plummer: Oxford 1896: *Baedae Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, w: *Venerabilis Bedae opera historica*, vol. I.
 J.E. King – M.A.D. Litt: London 1930 (repr. 1954): *Baedae opera historica* (based on the version Th. Stapleton), Loeb Classical Library, s. 10-32.
 B. Colgrave – R.A.B. Mynors: Oxford 1969 (repr. 1972, 1978): *Bede's Ecclesiastical History of the English people*, s. 20-26.
 M. Lapidge: Paris 2005: *Bède Vénérable, Histoire Ecclésiastique du peuple anglais*, SCh 489, 120-130.

PRZEKŁADY NOWOŻYTNE

Angielskie:

- Th. Stapleton: *The History of the Church of Englande compiled by Venerable Bede, Englishman*, Anvers 1565 (repr. Amsterdam – New York 1970).
 J.E. King: *Baedae opera historica* (based on the version Th. Stapleton), London 1930 (repr. 1954), Loeb Classical Library, 23-33.
 L. Sherley-Price: *A History of the English Church and people*, Edinburgh 1955, 40-43.
 B. Colgrave – R.A.B. Mynors: *Bede's Ecclesiastical History of the English people*, Oxford 1969 (repr. 1972, 1978), 20-27.

Francuskie:

- O. Szerwiniack [et al.]: *Bède le Vénérable, Histoire ecclésiastique du peuple anglais*, vol. 1, Paris 1999.
 P. Monat – Ph. Robin: *Bède Vénérable, Histoire ecclésiastique du peuple anglais*, SCh 489, Paris 2005, 121-131.

Niemieckie:

- W.W. Wilden: *Beda des Ehrwürdigen Kirchengeschichte der Angelsachsen*, Schaffhausen 1866, 8-12.

Włoskie:

- G. Simonetti Abbolito: *Venerabile Beda Storia ecclesiastica degli Angli*, Collana di testi patristici 68, Roma 1987.

BIBLIOGRAFIA

M. Kordel, *W 1200. rocznicę śmierci św. Bedy Wielebnego*, MCh 6 (1934-35) 103-105; J. Ujda, *Św. Beda Czcigodny. W 1200. rocznicę śmierci ojca historiografii angielskiej*, „Filomata” 1935, z. 74, 99-104; *Bede: his life, times and writings*, ed. A.A. Hamilton Thompson, Oxford 1935 (repr. 1969); W. Levison, *Bede as historian*, w: *Bede: his life, times and writings*, s. 111-151; A. Gransden, *Bede's reputation as an historian in medieval England*, JEH 32 (1981) 397-425; W. Kaczanowicz, *Brytania i Irlandia w opisie Bedy Czcigodnego*, w: *Historia i współczesność*, t. 6, red. A. Kunisz, Katowice 1982, 65-76; W. Goffart, *The Historia Ecclesiastica: Bede's agenda and ours*, „Haskins Society Journal” 2 (1990) 29-45; A. Bober, *Krótki zarys historii Brytanii* (wstęp), w: tenże, *Millenium. Anglia. Szkocja. Irlandia. Teksty źródłowe do historii Kościoła i patrystyki (w. I-IX)*, Lublin 1991, 9-12; G. Simonetti Abbolito, *Beda storico della conversione degli anglosassoni al cristianesimo*, w: *Scritti vari*, ed. G. Simonetti Abbolito – C. Curti – B. Clausi, Catania 1995, 183-205; M. Gorman, *The canon of Bede's works and the world of Ps. Bede*, RBen 111 (2001) 399-445; G. Tugène, *L'histoire ecclésiastique de Bède le Vénérable*, w: *L'historiographie de l'Église des premiers siècles*, éd. B. Pouderon – Y.M. Duval, Paris 2001, 259-270; D.A. Bullough, *York, Bede's calendar and a pre-Bedan English martyrology*, AnBol 121 (2003) 329-355; Sh.M. Rowley, *Reassessing exegetical interpretations of Bede's „Historia ecclesiastica gentis Anglorum”*, „Literature and Theology” 17 (2003) 227-243; B. MacGroarty, *Bede's ecclesial vision for England*, DRev 122 (2004) nr 428, 211-234; J. Moorhead, *Bede on the Papacy*, JEH 60 (2009) 217-232; M. MacCarron, *Bede, Annus Domini, and the „Historia ecclesiastica gentis Anglorum”*, w: *The mystery of Christ in the Fathers of the Church*, ed. V. Twomey – J.E. Rutherford – D. Woods, Dublin 2012, 116-134.

PRZEKŁAD*

I 1. O położeniu Brytanii i Irlandii oraz o dawnych ich mieszkańcach¹.

Brytania, wyspa na oceanie, niegdyś zwana Albionem, leży między północą i zachodem, oddalona w znacznej odległości od Germanii, Galii i Hiszpanii², stanowiących największe części Europy. Rozciąga się ona na północ na dłu-

* Przekładu dokonano na podstawie wydania: J.E. King – M.A.D. Litt: *Baedae opera historica*, t. 1, London – New York 1930, 10-32.

¹ Cały rozdz. I jest zrecznie skomponowaną mozaiką odniesień do autorów starożytnych, m.in. do: Pliniusza Starszego (ok. 23-79, *Naturalis historia* II 77; IV 30), Solinusa (III w., *Collectanea rerum memorabilium* XXII), współczesnego św. Augustynowi Orozjusza (ok. 390-423, *Historia adversus paganos* I 2) i najwcześniejszego historyka brytyjskiego Gildasa Mądrego (ok. 516-570, *Liber querulus de excidio et conquestu Britanniae* 3); wiele jednak opisywanych elementów pochodzi od samego Bedy. Opis ma charakter idylliczny, podobny do opisu rajy z Księgi Rodzaju: stworzenie pierwotnie było dobre i pozostałoby takie, gdyby ludzie byli cnotliwi, por. A. Crépin, SCh 489, 110, nota 1.

² W starożytności umieszczano Hiszpanię daleko na zachód, por. np. Tacitus, *De vita Iulii Agricola* 10, ed. R. Till, Berlin 1976, 22: „Britania [...] in occidentem Hispaniae obtenditur”.

gość 800 mil³, na szerokość 200 mil, linia brzegowa, nie licząc wystających w różnych miejscach przylądków, ma długość 48 razy 75 mil. Od południa sąsiaduje z Galią Belgijską. Najbliższym miejscem dla przepływających się tam jest miasto – port Rutubus. Anglicy teraz nazywają go niepoprawnie – Reptaceastir⁴. Z tego miejsca do Gessoricum⁵, w kraju Morynów, jest 50 mil lub – jak wielu podaje – 450 stadiów⁶. Z drugiej strony [wyspy], gdzie zaczyna się bezkresny ocean, znajdują się wyspy Orkady.

Wyspa jest bardzo żyzna do uprawy płodów rolnych i drzew, odpowiednia do hodowli bydła i zwierząt pociagowych, także w niektórych miejscach uprawia się winorośl. Ziemia ta, pełna różnego rodzaju ptactwa lądowego i morskiego, słynie z obfitości ryb w rzekach i strumieniach, szczególnie z łososia⁷ i węgorza. Łowi się foki, delfiny i wieloryby. Oprócz tego występuje tam wiele skorupiaków, w tym małże. Mają często w sobie perły⁸ wszystkich kolorów, to jest czerwone, purpurowe, szafirowe, ciemnozielone, a szczególnie białe. Występują tam również, dość obficie, pewne ślimaki, z których otrzymuje się szkarłatny barwnik. Kolor ten – bardzo ładny – nigdy nie blednie pod wpływem słońca, ani nie szkodzi mu deszcz, lecz z czasem ma zwyczaj stawać się bardziej wyrazisty. Na wyspie występują źródła wody słonej i ciepłej, które odpowiednio przygotowane w gorących łaźniach służą do kąpieli dla ludzi każdego wieku i płci. Woda, jak mówi św. Bazyli⁹, staje się nie tylko ciepła, przepływając przez pewne metale, ale wręcz gorąca. Wyspa bogata jest w metale, jak miedź, żelazo, ołów, srebro; rodzi także kamień gagat godny pożądania; jest to czarny kamień, który, wrzucony do ognia, pali się. Rozpalony odpędza węże. Rozgrzany potarciem przyciąga rzeczy przyłożone do niego, tak jak bursztyn. W przeszłości na wyspie było 28 miast¹⁰, prócz tego niezliczona liczba twierdz, zaopatrzonych w bardzo mocne mury, wieże, bramy i przedmurza¹¹.

I dlatego, że leży prawie pod samym biegunem północnym, ma latem jasne noce, tak że często oglądający to w środku nocy pytają, czy jest to zmierzch dnia poprzedniego, czy też już brzask dnia następnego, ponieważ słońce nie

³ Łac. *passus* (krok podwójny = 5 stóp) – rzymska miara długości wynosząca 1, 48 m; *mille passus* (mila = 1000 kroków) – miara długości wynosząca 1480 m.

⁴ Łac. *Rutupae* lub *Rutupiae* – dziś Richborough, miasto w hrabstwie Kent.

⁵ Gessoriacum – potem nazwane przez Rzymian (od Konstantyna I) Bononia lub Bolonia – dziś Boulange-sur-Mer we Francji.

⁶ Łac. *stadium* (stadion = 625 stóp) – rzymska miara długości wynosząca 184,81 m. Być może Beda znał *Itinerarium Antonini Augusti*, por. A. Crépin, *SCh* 489, 111, nota 5.

⁷ Lub też szczupak.

⁸ Por. Tacitus, *De vita Iulii Agricolae* 12, ed. Till, s. 24-26: „Subfusca ac liventia”.

⁹ Por. Basilius Caesariensis, *Hexaameron* IV 6.

¹⁰ Należały do nich rzymskie miasta takie jak Eboracum, Camalodunum, Deva itp., por. Julius Caesar, *De bello Gallico* V 21, ed. W. Haynel, Berlin 1915, 103: „Oppidum autem Britanni vocant cum silvas impeditas vallo atque fossa munierunt”.

¹¹ Dosłownie: „rygle”.

zachodzi na długo poza horyzont, lecz wschodzi bliżej północnej strony. Stąd dni w lecie są bardzo długie, tak jak i noce w zimie. Wtedy słońce udaje się z pewnością w rejony Libii¹² i ciemność trwa przez 18 godzin. W ten sposób noce są tam bardzo krótkie, a w zimie dni mają tylko sześć równonocnych godzin, podczas gdy w Armenii i Italii i pozostałych krajach o tej samej szerokości geograficznej najdłuższy dzień trwa 15 godzin, a najkrótszy 9 godzin¹³.

Obecnie na wyspie występuje pięć języków – tak jak liczba ksiąg, w których zostało spisane Prawo Boże – jedna i ta sama mądrość o najwyższej prawdzie poznawana i wyznawana. Są to języki: Anglów, Brytów, Szkotów i Piktów oraz łacina¹⁴, która z powodu rozważania Pisma, stała się wspólna dla wszystkich pozostałych.

Na początku wyspę zamieszkiwali tylko Brytowie, od których wzięła ona swoją nazwę. Ci przybyli z rejonu Armorica¹⁵ i – jak mówi się – zajęli dla siebie południową część lądu. I gdy objęli w posiadanie większą część wyspy poczynając od południa, zdarzyło się, że Piktowie ze Scytii¹⁶ na kilku niewielkich okrętach wypłynęli na ocean i gnani wiatrem przybyli do Irlandii (poza terytorium Brytanii) i wysiedli na północnym jej brzegu. Tam spotkawszy plemię Szkotów¹⁷ poprosili ich, aby mogli się w tych okolicach osiedlić, lecz nie otrzymali pozwolenia. Irlandia, po Brytanii, jest największą wyspą ze wszystkich, leży od Brytanii na zachód; lecz o ile w kierunku północnym nie jest tak długa, o tyle na południu rozciąga się daleko poza granice wyspy, sięgając aż do północnej części Hiszpanii, od której oddzielona jest tylko szeroką wodą.

¹² Kontynent afrykański był dawniej nazywany Libią.

¹³ Dane te zostały zaczerpnięte z *Naturalis historia* (II 186) Pliniusza Starszego, i mogą być w pewnym sensie świadectwem zamiłowania Bedy do astronomii, tym bardziej, że to zagadnienie porusza również w swym *De ratione temporum* 32-33. Eratostenes z Cyreny (ok. 276 prz. Chr.) jako pierwszy wyznaczył obwód ziemi i narysował linie z równikiem.

¹⁴ Językiem Anglów mówiły różne grupy etniczne przybyłe w V w. z kontynentalnej części Germanii. Pozostałymi trzema posługiwały się ludy okupujące Brytanię: brytyjskim ludy na południe od muru Hadriana (grupy celtyckie z Walii i Kornwalii) (por. niżej nota 48), szkockim mówili Irlandczycy, którzy osiedlili się na zachodnim wybrzeżu (dzisiejsza Szkocja). Szkoci u Bedy oznaczają zawsze Irlandczyków, choć sam na oznaczenie Irlandii używa też zamiennie terminu Hibernia. Język Piktów był zapewne jakąś formą języka celtyckiego, z którego niewiele się zachowało; łacina natomiast jest dołączona jako język Kościoła, nie zaś jako język oddzielnego ludu Brytanii, por. A. Crépin, *SCh* 489, 114, nota 2.

¹⁵ Por. Julius Caesar, *De bello Gallico* VII 75, ed. Haynel, s. 193: „universis civitatibus, quae Oceanum attigunt ... Aremoricae appellantur”. Nazwa ta pierwotnie oznaczała tereny leżące wzdłuż północno-zach. wybrzeża Galii, od Sekwany do Loary, później została zawężona do terenów obecnej Bretanii.

¹⁶ Miejsce pochodzenia Piktów jest mocno dyskusyjne. Beda najprawdopodobniej myli tutaj Scythię ze Scandią, łacińską formy staroangielskiej nazwy (Scedenig lub Scedenland) dla południowej części Półwyspu Skandynawskiego. Dlatego też zapisał, że Piktowie pochodzą ze Scytii. W irlandzkiej tradycji, którą Beda mógł znać, Piktowie pochodzili z Tracji, por. *Bede's Ecclesiastical History*, ed. B. Colgrave – R.A.B. Mynors, Oxford 1969, 17, nota 3.

¹⁷ Nazwa zastosowana przez Bedę do wszystkich mieszkańców Irlandii, lecz prawdopodobnie odnosi się do plemienia Antrim.

Do tej wyspy, żeglując na statkach, przybyli Piktowie, jak powiedzieliśmy, i zażądali dla siebie miejsca na osiedlenie. Szkoci odpowiedzieli, że wyspa jest za mała dla dwóch narodów. Możemy – mówią – dać wam dobrą radę, co możecie uczynić. Znamy inną wyspę, leżącą na wschodzie niedaleko od naszej, którą często z daleka możemy widzieć w pogodny dzień. Jeśli zechcecie tam się udać, możecie się tam osiedlić, a jeśli ktoś się wam przeciwstawi, to my przyjdziemy na pomoc. I tak udając się do Brytanii Piktowie zasiedlili północną część wyspy, albowiem południową zajęli Brytowie. Ponieważ Piktowie nie mieli żon, poprosili Szkotów, aby dali im swoje córki za żony. Ci zgodzili się pod tym warunkiem, że – ta rzecz jest wątpliwa – wybiorą sobie króla z linii żeńskiej, a nie męskiej; to zachowało się u Piktów do dziś¹⁸.

W Brytanii, po Brytach i Piktach, na terenach zajętych przez tych ostatnich, osiedlili się Szkoci. Przybyli oni z Irlandii pod wodzą Reudy. Tereny, które zamieszkują do dzisiaj¹⁹, zdobyli sobie albo przyjaźnią, albo bronią. Od imienia ich wodza, aż do chwili obecnej nazywani są „Dalreudini”²⁰, bowiem w ich języku „daal” oznacza część.

Irlandia²¹, mimo takiej samej szerokości, przewyższa Brytanię zdrowym i ciepłym klimatem, tak bardzo, że śnieg rzadko pozostaje tam dłużej niż trzy dni. Nikt z powodu zimy nie kosi siana latem, ani nie buduje zagród dla bydła. Nie widzi się tam żadnego pełzającego płaza, ani nie żyje tam żaden wąż. Wiele razy przywożono tam statkami z Brytanii węże, ale wkrótce ginęły, kiedy po zawinięciu okrętu do portu poczuły zapach tej ziemi. Prawie wszystko, co z tej wyspy pochodzi, chroni przed trucizną. Widzieliśmy, jak kilku pogryzionych przez węże wypilo dodane do wody i wymieszane listki drzew zerwane²² na Irlandii. Natychmiast cała siła jadu została powstrzymana, a opuchlizna ciała ustąpiła. Wyspa bogata w mleko i miód, nie brakuje wina, ryb i ptactwa, oprócz tego jest znana z polowań na jelenie i sarny. To jest mianowicie ojczyzna Szkotów²³. Z niej wyszli – jak powiedzieliśmy – i stali się trzecim ludem po Brytach i Piktach.

¹⁸ Por. Tacitus, *De origine et situ Germaniae* 20, ed. E. Fehrle – R. Hünnerkopf, Heidelberg 1959⁵, 34: „Sororum filiis idem apud avunculum qui apud patrem honor”.

¹⁹ Zachodnie wybrzeże Szkocji.

²⁰ Ok. poł. V wieku, w północno-wschodniej części Ulsteru z królestwa Dalriady powstała w Argyll i na zachodnich wyspach (dzisiejsze Hebridy Wewnętrzne) osada, która nosiła taką samą nazwę. Pod koniec VI wieku, pod przywództwem swego króla Aedana, opanowali prowincje Piktów między Forth i Tay. Ok. 850 r., Kenneth Mac Alpin, król Dalriady, podbił całe królestwo Piktów. Bada myli V-wiecznego zdobywcę szkockiej Dalriady z III-wiecznym założycielem dynastii Cairbre Riada. Słowo „dal” oznacza łąkę lub dolinę; Bada pomylił go najprawdopodobniej ze staroangielskim „doel”, które oznacza „część”, por. *Bede's Ecclesiastical History*, s. 18-19, nota 1; A. Crépin, *SCh* 489, 118, nota 1.

²¹ Por. Plinius Maior, *Naturalis historia* IV 102.

²² Por. tamże XXV 6, ed. W.H.S. Jones, London 1956, 150: „herba quae appellatur britannica, non nervis et oris malis salutaris, sed contra anginas quoque et contra serpentes”.

²³ W czasach Bedy *Szkocja* znaczyła – Irlandia, por. wyżej nota 13.

Jest tam bardzo wielka zatoka morska²⁴, która od dawnych czasów rozdziela lud Brytów od Piktów. Od zachodu wchodzi ona głęboko w ląd. Tam znajduje się do dziś dobrze obwarowane miasto Brytów, które zwie się Alclyde²⁵. Szkoci zaś przybываяc od strony północnej zatoki zbudowali tam sobie nową ojczyznę.

I 2. W jaki sposób Gajusz Juliusz Cezar jako pierwszy z Rzymian dotarł do Brytanii²⁶. Do czasów Gajusza Juliusza Cezara Brytania była Rzymianom nieznaną²⁷, wcześniej bowiem do niej nie dotarli. W 693 roku od założenia Miasta – a w roku 60 przed Wcieleniem Pańskim – Juliusz Cezar pełnił urząd konsula wraz z Lucjuszem Bibulusem²⁸. Prowadził wówczas wojnę przeciw Germanom i Galom, których dzieliła tylko rzeka Ren, i doszedł do kraju Morynów, skąd do Brytanii jest najkrótsze i najbliższe przejście.

Cezar przygotował flotę składającą się z blisko 80 okrętów transportowych i lekkich oraz popłynął do Brytanii. Tam, najpierw zmęczony ciężką walką, potem zaskoczony sztormem, stracił nie tylko znaczną część floty i niemal o pieszych, ale także prawie całą jazdę. Powróciwszy do Galii, odesłał legiony na leże zimowe i rozkazał zbudować 600 łodzi obydwu rodzajów. Na tych okrętach wczesną wiosną ponownie przyплыł do Brytanii. Gdy ciągnął z wojskiem na wroga, okręty stojące na kotwicach – szarpane burzą, uderzając jeden o drugi, lub wyrzucone na brzeg – zostały rozbite. Czterdzieści łodzi uległo całkowitemu zniszczeniu, pozostałe z wielkim trudem naprawiono.

W pierwszym starciu Brytowie zwyciężyli jazdę Cezara, zginął tam także trybun Labienus²⁹. W powtórnej walce Cezar, wielce narażając swoich, zmusił pokonanych Brytów do ucieczki. Stąd dotarł do rzeki Tamizy. Po drugiej stronie tej rzeki licznie zgromadzili się wrogowie pod wodzą Cassobellaunusa³⁰, którzy brzeg rzeki oraz prawie cały bród zabudowali pod wodą ostrymi palami. Pozostałości po tych palach widoczne są do dzisiaj³¹: każdy z nich, niemal

²⁴ Zatoka Fith of Clyde.

²⁵ Dzisiejsza nazwa – Dumbarton, miasto w Szkocji.

²⁶ W tym rozdziale Beda opiera się na Orozjuszu (*Historia adversus paganos* VI 7, 1-3; 9, 2; 10, 1).

²⁷ Pobrzmiewa tutaj echo słów Tertuliana (*Adversus Iudaeos* 7, 4, CSEL 70, 272-273, tłum. W. Myszor, PSP 29, 193): „Czy w kogoś innego uwierzyły pogańskie narody, jeśli nie w Chrystusa, który już przyszedł? Komu mianowicie uwierzyły inne narody, «Partowie i Medowie, Elamici [...]» (Dz 2, 9-11) i Żydzi w Jerozolimie oraz pozostałe narody [...] różne ludy Galów, już całkiem poddane Chrystusowi, a niedostępne dla Rzymian miejsca Brytów, Sarmatów, Daków, Germanów, Scytów oraz wielu oddalonych narodów, prowincji i wysp nam nieznanych, a których prawie nie da się wyliczyć?».

²⁸ Poprawne daty to: 695 od założenia Rzymu i 59 przed narodzeniem Chrystusa, wtedy bowiem przypada konsulat Cezara i Bibulusa. Ekspedycja Cezara do Brytanii miała zaś miejsce w 55-54 r. przed narodzeniem Chrystusa.

²⁹ Beda idąc za Orozjuszem (*Historia adversus paganos* VI 9, 2) popełnia błąd, w rzeczywistości bowiem trybunem tym był Q. Laberius Durus, a nie T. Atius Labienus, por. Julius Caesar, *De bello Gallico* V 15.

³⁰ Według Juliusza Cezara (*De bello Gallico* V 20) wódz ten nazywał się: Cassivellaunus.

³¹ Pozostałości po tych palach zostały odkryte w miejscowości Halliford, blisko Brentford, por.

grubości ludzkiego uda, oprawiony w ołów, tkwił mocno osadzony w dnie rzeki. Rzymianie dostrzegli jednak zasadzkę i jej uniknęli.

Barbarzyńcy, nie mogąc wytrzymać naporu legionów, skryli się w lasach i stamtąd uporczywie nękali Rzymian częstymi wypadami. Tymczasem najbardziej obronne miasto Trynowantów³² wraz z dowódcą Androgiusem poddało się Cezarowi, dając mu 40 zakładników. Podobnie postąpiło wiele innych miast, zawierając przymierze z Rzymianami. Cezar – z pomocą sprzymierzonych – po ciężkiej bitwie zajął w końcu miasto Cassobellaunusa, położone między dwoma bagnami, nadto umocnione otaczającymi je lasami i pełne wszelkich dóbr³³. Następnie Cezar powrócił z Brytanii do Galii. Gdy tylko rozesłał legiony na leże zimowe, zewsząd osaczyły go nagłe rozruchy zbrojne³⁴.

I 3. Klaudiusz po raz drugi podbija Brytanię, zajmuje Orkady³⁵, a Wespazjan podbija wyspę Wecta³⁶. W roku 798 od założenia Rzymu³⁷, Klaudiusz, czwarty cesarz po Auguście, chcąc pokazać się władcą użytecznym dla ojczyzny, szukał wszędzie wojny i zewsząd zwycięstwa. Przygotował też wyprawę do Brytanii, która – jak się wydawało – szykowałą się do powstania, ponieważ Rzymianie nie oddali zbiegów³⁸. Przeprowadził się więc na wyspę, na którą nikt nie odważył się przybyć, ani przed Juliuszem Cezarem, ani po nim. Tam bez walki i bez rozlewu krwi, w ciągu kilku dni, odzyskał z powrotem większą część wyspy. Dołączył także wyspy Orkady, leżące na oceanie, poza Brytanią. Po sześciu miesiącach wrócił do Rzymu i swojemu synowi nadał imię Britanikus. Tę wojnę zakończył w czwartym roku swego panowania, to jest w 46 roku od wcielenia Chrystusa. W tym roku był bardzo duży głód w Syrii, przepowiedziany przez proroka imieniem Agabos, jak wspomniano w Dziejach Apostolskich (Dz 11, 28).

Wespazjan, który po Neronie zarządzał, został wysłany przez tegoż Klaudiusza do Brytanii³⁹, podbił wyspę Wecta, położoną blisko Brytanii od połu-

Th.R. Holmes, *Ancient Britain and the invasions of Julius Caesar*, Oxford 1907, 697.

³² Według Juliusza Cezara (*De bello Gallico* V 20) miasto nosiło nazwę Mandubracius. Królestwo Trynowantów obejmowało tereny późniejszych hrabstw: Essex i część Middlesex.

³³ Ślady tej twierdzy można jeszcze zobaczyć na szczycie wzgórza Wheathampstead, na północ od St Albans.

³⁴ M.in. powstanie Ambioryksa w 54 r. przed Chrystusem.

³⁵ Według Tacyty (*De vita Iulii Agricolae* 10, 5), Orkady były odkryte i podbite przez Juliusza Agrikolę.

³⁶ Obecnie wyspa nosi nazwę Wright. Źródłem dla Bedy w niniejszym rozdziale jest Orozjusz (*Historia adversus paganos* VII 6, 1; 6, 9-10 i 6, 12) oraz Eutropiusz (*Breviarium ab Urbe condita* VII 14, 4 i 19).

³⁷ Poprawna data to 796 r. od założenia Rzymu i 43 r. od narodzenia Chrystusa.

³⁸ Według Diona Kasjusza (*Historia Romana* 60, 19) do wyprawy na Brytanię zachęcał Klaudiusza m.in. niejaki Bericus.

³⁹ Wspomniane przez Bedę postaci to cesarze rzymscy: Klaudiusz (41-54), Neron (54-68) i Wespazjan (69-79).

dnia. Ta rozciąga się od wschodu do zachodu na 30 tysięcy kroków, z północy na południe 12 tysięcy. Jej wschodnia część jest oddalona od południowego brzegu Brytanii – sześć mil, a zachodnia 3 mile. Neron następca Klaudiusza nie odważył się na zrobienie czegokolwiek na wyspie w sprawach militarnych. I dlatego wśród innych niezliczonych przeszkód, jakie napotkał w czasie swojego panowania omal nie stracił Brytanii; za jego panowania zostały zajęte i zburzone dwa główne miasta⁴⁰.

I 4. Król Brytów, Lucius, pisze prośbę do papieża Eleuterusa, by mógł zostać chrześcijaninem⁴¹. W roku 156 od wcielenia Pańskiego, Marek Antoniusz Verus⁴², czternasty cesarz po Auguście, wraz z bratem Aureliuszem Kommodusem⁴³ przejął władzę. W tym czasie Eleuterus⁴⁴, mąż święty przewodniczył Kościołowi rzymskiemu jako biskup. Do niego, Lucius, król Brytów, wysłał list prosząc, aby za jego pozwoleniem stał się chrześcijaninem⁴⁵. Jego pobożna prośba została wysłuchana i Brytowie przyjętą wiarę zachowali, aż do czasów cesarza Dioklecjana, nietkniętą i nienaruszoną, a także pokój.

I 5. Jak Sewerus oddzielił odzyskaną część Brytanii wałem od pozostałej⁴⁶. W roku 189 od wcielenia Pana Sewerus Afrykańczyk pochodzący z trypolitańskiego miasta Leptis⁴⁷ objął władzę. Był on 17 cesarzem po Auguście i panował 17 lat⁴⁸. Sewerus z natury surowy, prowadził wiele wojen, rządził imperium bardzo dzielnie lecz z mozołem. Zwycięzca wojen domowych, które to bardzo ciężkie miały miejsce za jego panowania, przybywa do Brytanii

⁴⁰ Według Tacyty (*Annales* XIV 11, 28) były to trzy miasta: Camalodunum (Colchester), Verulamium (St Albans) i Londinium (Londyn). Beda czyni tu aluzję do ostatniego wielkiego zrywu ludności brytyjskiej przeciw panowaniu rzymskiemu – do powstania (61 r.) królowej Boudiki, która zdołała zjednoczyć różne plemiona Brytów przeciw Rzymianom.

⁴¹ Źródłem dla Bedy jest tutaj Orozjusz (*Historia adversus paganos* VII 15, 1) i *Liber pontificalis* I (éd. L. Duchesne, Paris 1955, 136).

⁴² Był to cesarz Marek Aureliusz († 180), który w rzeczywistości objął władzę cesarską w 161 r. po Chrystusie.

⁴³ Chodzi o Lucjusza Aureliusza Werusa, który zmarł w 169 roku.

⁴⁴ Najwcześniejsza możliwa data objęcia biskupstwa Rzymu przez papieża Eleutera to r. 171, Beda więc najprawdopodobniej pomylił Lucjusza Werusa z Lucjuszem Aureliuszem Komodusem, synem Marka Aureliusza, który panował wraz ze swym ojcem w latach 177-180.

⁴⁵ Najprawdopodobniej chodzi tutaj jednak o króla Edessy Lucjusza (panował w latach 179-216), a nazwa Britannia jest mylną interpretacją *Britium* (= *Birtha*, czyli forteca, zamek), najwcześniejsze bowiem świadectwa literackie istnienia chrześcijaństwa w Brytanii pochodzą z początku III (Tertullianus, *Adversus Iudaeos* 7, 4), a archeologiczne (mozaiki) z IV wieku, por. W. Levison, *Bede as historian*, w: *Bede: his life, times and writings*, ed. A.A. Hamilton Thompson, Oxford 1935 (repr. 1969), 135.

⁴⁶ Źródłem dla Bedy jest tutaj Orozjusz (*Historia adversus paganos* VII 17) i Wegecjusz (*Epitoma de re militari* I 24).

⁴⁷ Leptis Magna miasto w Afryce – dzisiejsza Lebda w Libii.

⁴⁸ W rzeczywistości Septymiusz Sewer panował w latach 193-211.

z powodu zdrady prawie wszystkich sprzymierzeńców. Tam po stoczeniu ciężkich i wielkich bitew postanowił odzyskaną część wyspy oddzielić od dzikich i barbarzyńskich plemion nie murem, jak niektórzy sądzą lecz wałem.

Mur bowiem jest zbudowany z kamienia, wał zaś, którym obóz jest obwarowany – aby odeprzeć siłę wroga – z darni wyciętej z ziemi i ułożonej wysoko, jakby mur. Przed wałem znajduje się rów z którego brano darń, a powyżej wbite są pale z bardzo mocnego drzewa. I tak Sewerus poprowadził, od morza do morza, rów oraz bardzo trwałą wał umocniony licznymi wieżami⁴⁹. Tam zachorował w mieście Eboracum⁵⁰ i umarł. Pozostawił dwu synów: Basianusa i Getę. Z tych Geta zginął osądzony jako wróg publiczny. Basianus przyjął imię Antoninus i stał się cesarzem⁵¹.

Z języka łacińskiego przełożyła
Iwonna Salamonowicz-Górska – Warszawa, UKSW
wstęp, bibliografia i komentarz
ks. Stanisław Longosz – Lublin, KUL

⁴⁹ Chodzi o tzw. Mur lub Wał Hadriana (*Vallum Hadriani*), wzniesiony w latach 122-127 przez cesarza Hadriana w celu obrony przed Piktami. Umocnienia były poprowadzone ok 110 km (80 mil rzymskich) od Bowness nad zatoką Solvay do Wallsend nad rzeką Tyne. Mur Hadriana stracił na swym znaczeniu, gdy następcą Hadriana, Antoninus Pius, wybudował na północ od niego nowe fortyfikacje, zwane Murem Antoninusa. Później jednak Rzymianie wyparci stamtąd powrócili na wał Hadriana, który odnowili w latach 205-208, co właśnie opisuje Beda, por. J.C. Bruce, *Handbook to the Roman Wall*, Newcastle upon Tyne 1957⁸, 42, nota 1.

⁵⁰ Dzisiejsze miasto York.

⁵¹ Geta i Bassianus mieli wspólnie sprawować władzę w Cesarstwie, jednak Geta został zamordowany w 212 r. przez swego brata Bassianusa, który stał się jedynowładcą – lepiej jest znany pod przydomkiem Karakalla (zginął również zamordowany w 217 roku).